

Проф. Іван Огієнко.

Св. Мефодій у в'язниці.

ІСТОРИЧНИЙ НАРИС З ЧАСУ БОРОТЬБИ ТРИ-
ЯЗИЧНИКІВ ПРОТИ БОГОСЛУЖЕННЯ ЖИВОЮ
МОВОЮ В ІХ ВІЦІ.

Відбитва з журналу „ДУХОВНИЙ СІЯЧ“ №№ 13-14 за 1927 рік

ВАРШАВА.
Друкарня Сподальна, Зигмунтовська 13.
1927.

Проф. Івах Огієнко.

Св. Мефодій у в'язниці.

ІСТОРИЧНИЙ НАРИС З ЧАСУ БОРОТЬБИ ТРИ-
ЯЗИЧНИКІВ ПРОТИ БОГОСЛУЖЕННЯ ЖИВОЮ
МОВОЮ В ІХ ВІЦІ.

Відбитка з журналу „ДУХОВНИЙ СІЯЧ“ №№ 13-14 за 1927 рік.

ВАРШАВА.
Друкарня Синодальна, Зигмунтовська 13.
1927.

Наблизилися великі роковини, — в 1927 р. минає рівно одинадцять віків з дня народження геніяльного апостола всеслов'янського, св. Кирила-Костянтина. Костянтин, в чернецтві названий Кирилом, народився десь в 827 р. (або при кінці 826 року) в грецькому місті Солуні, і оце як раз тепер настали великі роковини — 1100 років з дня народження цього найбільшого культурного діяча всеслов'янського, якого знає тільки наша історія. Праця Костянтинова, разом з працею його старшого брата Мефодія, була працею на користь цілого слов'янства, і тому в ці великі роковини згадають солунських братів напевне усі слов'янські народи, без різниці сьогодняшньої віри їх.

Костянтин рано впав в нерівній боротьбі проти триязичників, що густою лавою пішли на Богослуження живою мовою, мовою слов'янською, яку вони згорда звали варварською. Уміраючи, гаряче молився Св. Кирил: «Господи, Боже мій, вигуби триязичную ересь» (цеб-то тих, що йдуть проти Богослуження живою мовою). Недокінчену справу освіти слов'янського народу, вміраючи, передав Костянтин своєму братові Мефодію. Передсмертне прощання з братом усе переповнене глибокого смутку за долю його та за долю розпочатої любої справи. «Поміраючи—читаємо в Житті Мефодія з Хв.,—промовляв Костянтин до брата свого Мефодія: Ото, брате, були ми з тобою, як оті два воли спаровані, одну борозну тягнучи... І оце падаю я на полі, свої дні покінчивши... Ти дуже закоханий в гору (Олимп), алеж не смій ради гори покинути науку (слов'янам) свою, бо нею ти зможеш більше спастися» ...

Це був передсмертний заповіт братові, і Мефодій чесно його виконав. Мефодій мужно став проти триязичників патни, і сміло поніс слов'янам науку Христову рідною мовою. І зараз же, на перших кроках зазнав він ве-

ликих перешкод та нелюдських страждань, про які я й хочу отут розповісти. Моє сумне оповідання нехай буде замість ювілейної квітки на дорогу могилу св. братам.¹

По смерті св. Кирила (помер 14 лютого 869 р.) епархія Паннонсько-моравська була офіційно заснована, і Мефодій поспішав до неї, тепер вже jako архієпископ її. Життя св. Климента в 4-м розділі поетично оповідає, що «загубивши Мефодій сотрудника й сопутника, правдивого брата у всьому, по плоті й у Господі, сумував в душі з почуття людського та по звичці; але з другого боку він потішав себе стільки ж, коли не більше, сподіваючись мати в Кирилі помічника собі на службі учительства тим більше, чим дійсніща смілість, яку мав Кирил, наближаючись до Бога, скинувши плоть. А коли настав час іти на єпископію тої землі, Мефодій припав до братньої могили, безнастанно кличучи дорогого Кирила, виплакав свою фізичну самоту, просив собі молитов його на поміч, і пішов в дорогу з учнями». Життя Наума в 3 розд. додає до цього, що «коли святі (Мефодій з учнями) виповнили побожну справу й захотіли вернутися кожний до себе, майже увесь наряд біг з міста разом з ними, випроваждаючи їх, і відпустив їх з великою честю та повагою». Це було десь в 869 році в Римі.

Мефодій відправився на Моравію; пізніше, в листі до кн. Святополка з 879 р., папа Іоан VIII писав, що Мефодія висвятив² і «післав до вас» (до князя моравського) папа Адріян; виходить, Мефодій мав їхати на Моравію. Але дорога лежала йому через Паннонію, і він перше прибув туди; не забудьмо, що й лист папи Адріяна II з 869-870 р. так само посилає Мефодія до двох князів—Ростислава й Коцела. Думаю, що Мефодію і в Римі дано наказа спочатку попрацювати власне в Паннонії, бо як раз за цю землю найбільше сперечалося німецьке духовенство з Римом, доказуючи, ніби Паннонія належить їм. Тепер, маючи вже

1. Це розділ з нової праці автора: „Костянтин і Мефодій, їх життя та діяльність“.

2. У той час, в половині IX-го віку не було ще офіційного поділу церков на православну й католицьку, а тому грек Мефодій міг прийняти свячення папи.

особного архієпископа на цю землю, папа хотів відразу поставити Паннонію в безпосередню залежність від себе. В Паннонії на князівському столі сидів Коцел, близький приятель Мефодія, котрий полюбив його та закохався в слов'янським Богослуженні ще підчас першого побуту в нього св. братів. Політичне становище слов'янське було тоді міцним, і князь Коцел певне залюбки затримав Мефодія в Паннонії.

І Мефодій вдруге розпочав свою апостольську працю в Паннонії, але тепер уже jako архієпископ її. Праці було подостатку, бо брати перед тим працювали тут не довго, вийшовши з Моравії. Найпершою справою для Мефодія було заведення, правильніше — поширення слов'янського Богослуження; а це була справа не легка, бо в Паннонії бракувало свого слов'янського духовенства, — треба було перше подбати про підготування такого. Мефодій певне знову заклав школу в Паннонії, як то було й перед тим. Думаю, що перекладами Св. Письма та Богослужбових Книжок Мефодій в Паннонії не займався, бо не мав на те часу, — він ці переклади, як розказує Життя Мефодія в 15 розділі, закінчив пізніше в Моравії; тепер же було йому не до перекладів.

Праця Мефодієва відразу пішла на добре, бо відразу ж дала корисні наслідки. Справа з учнями не була трудною, бо ще за першого побуту тут, як знаємо, Коцел дав св. братам коло 50 учнів, — частину їх висвячено в Римі, частину міг тепер висвятити вже й сам Мефодій, і Служба Божа та навчання скрізь пішли живою рідною мовою; на-рід щиро тішився тим, і лавою сунув до Мефодія, кидаючи церкви німецькі, де йому правлено незрозумілою латинською мовою.

Але працювало в Паннонії й вороже німецьке духовенство, підлегле архієпископові зальцбургському (по-слов'янському — сольногородському). Воно вважало Паннонію своєю землею, доводячи це тим, що Паннонія останні 75 років дійсно належала до дієцезу зальцбургського. Рим же уважав цю землю віддавна своєю, яку в нього забрано силою; властиво, найбільше прав на Паннонію мав патріярх царгородський, бо вдавнину земля ця належала до грецької церкви. Ясно, що боротьба мусіла розпочатися, і вона швидко й розпочалася; але об'єктом цієї запеклої бороть-

би став тепер сам Мефодій, як людина, що впроваджувала серед слов'ян таке немиле й некорисне німцям Богослуження живою мовою.

Не довго користувався Мефодій своїми правами архієпископа. За короткий час він устиг поширити слов'янську службу по своїй єпархії, до неї пристала значна частина народу. Люд кидав чужих йому латинських священників і горнувся до своїх. Становище для німецького духовенства ставало що раз більше грізним, бо воно втрачало свої заробітки. Архіпресвітер Рихвальд, що постійно жив в паннонській столиці Блатно, змушений був покинути Паннонію разом з частиною свого духовенства; втікачі подалися до Зальцбургу, де й поскаржилися своєму архієпископові Адальвіну. Що саме трапилось, докладно довідуємося з так зв. зальцбургського Меморандуму 871 р., поданого тоді папі; тут єпископат німецький оповідає,¹ що він спокійно володів от уже 75 літ Паннонією, і «за той час ані один єпископ, звідки не прийшов би він, не мав духовної влади в тій прикордонній полосі, крім зальцбургських первосвященників, і ні один пресвітер, прийшовши з чужої землі, не смів понад три місяці виконувати там свої треби, не доставивши перед тим єпископові своєї відпустки з другої єпархії. Так було там, аж поки не явилася нова наука філософа Мефодія».

Цікаво б знати ближче, що ж то була за «нова наука» Мефодія? Відповідь на це дає нам той сам Меморандум; тут читаємо, що роспорядження німецьких королів точно виконувались в Паннонії, «аж поки не появився якийсь грек, на ім'я Мефодій, з новоскладеними слов'янськими письменами, котрий, в своїй бундючній мудрості, вигнав латинську мову, римську науку й споконвічні латинські букви; він довів до того, що одна частина населення теї землі зненавидила Літургії, Євангелія та Служби церковні латинською мовою»²... Оце була нова наука Мефодія...

1. Меморандум 871 р. написаний латинською мовою, подаю його тут в перекладі.

2. В оригіналі читаємо: Qui multum tempus ibi demoratus est... usque dum quidam graecus, Methodius nomine, noviter inventis sclavinis litteris linguam latinam doctrinamque Romanam atque litteras auctoriales latinas philosophice superducens, vilescere fecit cuncto populo ex parte Missas et Euangelia ecclesiasticumque officium illorum, qui hoc latine celebraverunt.

Як бачимо, в Паннонії розпочалася вперта «триязычна» боротьба, якої до того зазнали св. брати в Моравії. Але справа для німців була тепер постільки гіршою, що цю ненависну їм «нову науку» поблагословив уже папа, а сам Мефодій став архієпископом, а до того ще й легатом папським. Архієпископ зальцбургський зо своїм єпископатом, втрачуючи добрі прибутки (десятина), розлютилися страшенно на Мефодія, і чекали тільки догідного випадку, щоби покінчити з ним раз на завсіди. Звичайно, архієпископом вони його не визнали,—вважали його лише за чужинця-приходька, що увірвався до чужої епархії; навіть в своїм Меморандумі до папи вони згіржливо пишуть про Мефодія: «quidam graecus, Methodius nomine»...

Але зручна година покінчити з Мефодієм присп'яла скоріше, як сподівався того німецький єпископат.

Як я вже розповідав, по довгих та запеклих війнах з німцями Моравія вийшла таки переможцем; нічого не поміг німцям і їхній напад в 869 р.,—князь моравський Ростислав вийшов з нього з користю. Не перемогли Ростислава німці, та перемогла його домовна сварка, така звичайна у всіх слов'ян. Племенник Ростиславів, князь нитранський Святополк, зійшовся з герцогом базарським, воеводою східної марки Карломаном, сином Людовика Німецького, котрому ще так недавно Ростислав допомагав. Карломан почав підговорювати Святополка скинути Ростислава й самому стати князем моравським; звичайно, Карломан мав на думці тільки викликати колотнечу в Моравії, а самому скористати з того. Святополк пішов на цю хитрість, і почав рити проти Ростислава, а на початку 870 р. відкрито піддався з своєю землею Карломану. За таку зраду Ростислав дуже розгнівався на племенника,—і наказав схватити його та задушити.

Але зрада була вже й круг самого Ростислава: німці—особливо їхнє духовенство на Моравії—хитро розставили свої сільця, і защемили зраду поміж боярами Ростиславовими. В кінці Ростислава виманено в засідку, де його й піймав Святополк, а свої люде не допомогли князеві, бо й вони йому зрадили... Святополк зараз же передав Ростислава Карломану, а той закував ненависного творця мо-

равської незалежності в кайдани, і відвіз його до Регенсбургу, до лютого його ворога, до свого батька Людовика Німецького. А сам Карломан поспішив на Моравію з великим військом, заняв міста та фортеці, завів управу на німецький лад і настановив на Моравію намісниками двох своїх графів—Енгельскалька та Вільгельма; звичайно, Карломан забрав собі все велике майно Ростиславове. Моравія знову втратила самостійність і опинилася в німецькому ярмі. Усе це сталося в середині 870-го року.

Оце й настав зручний момент латинникам покінчити з Мефодієм. Тепер Святополк увесь опинився в німецьких руках, особливо в руках німецького духовенства, котре, здається, приймало дуже діяльну участь в зраді проти Ростислава ¹, бо було на нього люте за заведення Богослуження слов'янською мовою. Святополк оточив себе німецьким духовенством, і взагалі був схильний до латинства. Для Мефодія настала тепер дуже скрутна година...

У цей саме час, почувши знову під ногами силу, архієпископ зальцбургський Адальвін наказав Мефодію явитися до нього на суд. Я такої думки, що Мефодія просто схопили й арештованого силою відпровадили в Регенсбург на суд,—тут мали судити й зрадженого нещасливого Ростислава. Мефодій був архієпископом, до того ще й папським легатом, отож ні в якій залежності від архієпископа зальцбургського він не стояв, а тому й не пішов би на суд до нього добровільно, коли б той його просто був кликав; Мефодія мусіли схопити й силою запровадити до Адальвіна. Звичайно, князь Коцел не мав тепер сили заступитися за свого приятеля: при новім положенні, сам непевний свого стану, князь паннонський мусів терпеливо все зносити й сидіти тихо...

Де відбувся суд над Мефодієм, точно не знаємо, не знаємо й часу, коли саме він був; я такої думки, що суд над Мефодієм відбувся одночасово з судом над князем Ростиславом,—а це було в місті Регенсбургу в листопаді 870 року (деякі вчені, правда, відносять суд над Ростиславом та Мефодієм на 871 рік). На це вказувало б і те, що на суді

1. А. Небоסקлоновъ: Начало борьбы славянъ съ нѣмцами за независимость въ средніе вѣка, 1874 р. ст. 80.

цьому, як знаємо з Життя Мефодія¹ розд. 9, був якийсь король.

Про суд над Мефодієм розповідає нам ЖМ⁹, але оповідання це, на жаль, коротке й позбавлене подробиць. Коли вернувся Мефодій на свою архієпископію, то «старий ворог — читаємо тут, — заздрий до доброго й противник правди, підняв серце на нього у ворога моравського короля (въздвиже сердыце врагу Моравьскаго крала на нь) зо всіма єпископами, що (винуватили), — нащо навчаєш у нашій єпархії? Мефодій відповідав: «Коли б я був знав, що вона ваша, пішов би собі звідсі, але це єпархія св. Петра. Правду кажу вам,—коли ви ради честолюбства та лакомства протиканонично зазіхаєте на давні кордони, забороняючи науку Божу, то стережіться, щоби не випляти вам своїх мозків, хотячи костяним тіменем пробити залізну гору». На це злобно відказали Мефодію: «Зле тобі буде!» Мефодій відповів: «Я правду говорю й перед цісарями, і не боюся, а ви робіть зо мною, що хочете... Я ж не кращий від тих, що за правду в муках позбулися й життя». Було багато сперечання тут, але не могли вони перемогти Мефодія. Тоді король говорить зненацька («краль из ница»): «Не затрудняйте мого Мефодія, бо він уже, ніби коло печі, впотів»... Мефодій на те: «Так, володарю; одного разу люде стріли спітнілого філософа й запитали: чого ти спітнів? Він їм відказав: Бо з нерозумними сперечався»... Посперечавшись на таку відповідь, розійшлися, а Мефодія заслали до Швабії, і держали півтретя року».

Так розповідає ЖМ про суд та заслання Мефодія до швабської в'язниці. В цім оповіданні єсть декільки темних місць, тяжких до зрозуміння; особливо цікаве тут, хто то був «Краль из ница», що заступився за Мефодія? На суді над Ростиславом були шваби, франки й слов'яне (ті, що брали участь у зраді своєму князеві), вони певне були й на суді Мефодія, хоч можливо думати, що для суду Мефодія скликано осібний духовний синод. Звичайно під королем, про якого згадує тут ЖМ⁹, бачать князя Святополка, що пізніше дійсно називався королем; переплутаний вираз «из ница» часом читають із Нитри, бо Святополк був князем нитранським; часом вбачають тут в цім королі Людо-

1. Життя Костянтина скорочено зазначаю ЖК, а Життя Мефодія через ЖМ.

вика Німецького, бо тож він був звичайно королем ¹; але це твердження Брюкнера відпадає вже хоча б через те, що на початку ЖМ ⁹ моравський князь найвиразніше названий королем. У всякому разі це темне місце ще не росплутане, але скоріше тут треба бачити дійсно князя Святополка, котрий певне мусів приїхати до Регенсбургу для свого затвердження; йому, а не королю Людовику, природним було заступитися за нещасливого архієпископа.

Деякі вчені, особливо західні, ² довго не визнавали історичного значіння за ЖК та ЖМ, а тому відкидали й суд над Мефодієм та його ув'язнення, ніби як звичайні легенди. В. А. Бильбасов ³, напр., так пише про цей суд: «Весь рассказ IX главы—судъ баварскаго синода и заточеніе Меѳодія—мы признаемъ за легендарный вымыселъ». Але нововідкриті в 1879 р. листи папи Іоана VIII не тільки підтвердили суд над Мефодієм, але й подали надзвичайно цікаві нові подробиці про нього.

Разом з Мефодієм осудили й князя Ростислава за «зраду» німецькому королю: немилосердні судді присудили Ростислава на кару смерти, але Людовик Німецький «змилосердився» над ним: Ростиславу тільки викололи очі й вкинули навіки до в'язниці, де він скоро й помер... Звичайно, усе за те, що ціле життя своє князь прагнув добитися самостійності для Моравії... Так німці покінчили з тим князем, що запросив Костянтина та Мефодія на Моравію запроваджувати Богослуження живою мовою.

Вкинули до якоїсь монастирської в'язниці й Мефодія; це ж було так натурально: засудили творця моравської незалежності, мусіли засудити й його помічника, що своєю «новою наукою» багато допоміг цій незалежності. Німцям однаково була немілою незалежність Моравії чи то політична, чи церковна. Триязичники та пилатники взяли тепер гору: проповідник ненависної їм «нової науки» — науки про Богослуження живою мовою — опинився нарешті у в'язниці, в їхніх руках...

Суд над Мефодієм був чистою сваволею: архієпископа, та ще до того й папського легата, міг судити тільки

1. Напр. А. Brückner, „Roczniki“, XXX ст. 10.

2. Напр. Ginzel: Geschichte der Slavenapostel, ст. 55.

3. Кирилль и Меѳодій, ч. II ст. 95-96, Спб. 1871 р.; пер. ще ст. 203.

патріарх. Але зальцбургський архієпископ не визнав призначення Риму, став дибки проти нього і засудив Мефодія. Засудив безправно, безпричинно, бо за що було власне судити? Тепер Мефодій прийшов з наказу папи як легат його, а Богослуження слов'янською мовою затвердив і поблагословив той самий папа, — де ж канонічна причина вдати Мефодія судові? Звичайно, причина була одна: оця «нова наука» Мефодія—Богослуження народньою мовою—розбуджувала в слов'янському народі сильні самостійницькі почуття, підносила його на душі, додавала йому національної гідності, взагалі—витворювала «сепаратизм», а все це було таким невігідним для німців, що хотіли раз уже покінчити з тими неспокойними мораванами. Можна було ще погодитися з тим, щоби Мораво-паннонська епархія відійшла собі впрост до Риму, — будуть з того, правда, великі матеріальні втрати, увірветься десятина, але ж край таки лишиться під німцями, — колиб папа прислав був римського архієпископа з латинською мовою та наукою. Але необережний папа прислав «лукавого» грека, котрий буде нову церкву так, що коли вона не зможе припасти Візантії, то німцям уже у всякому разі не припаде. Німці вжили усіх заходів, і творець самостійної моравської церкви опинився в їхніх руках, а на моравському престолі сидів тепер їхній прихильник. Чи тож в такий зручний момент німецьке патріотичне духівенство уважало б на канони, що були проти них, і послухалося папи?

І Мефодій опинився в тюрмі, у в'язниці тяжкій та принижуючій. Опинився там по довгих моральних знущаннях та по нелюдських фізичних катуваннях. Опинився серед лютих ворогів, серед тих запеклих триязичників, з якими так завзято боровся його покійний брат, боровся й він сам. Не змогли пилатники прибрати до рук своїх того «новатора» Костянтина, за те могли тепер до схочу помститися на браті його, на його наслідникові, що навіть самого папу «окрутив» своєю еретичною «новою наукою»...

І коло трох років промучився в тяжкій монастирській в'язниці перший архієпископ моравський. Вимагав він не один раз правдивого суду над собою в Римі, — та хто його послухає тепер? Писав він до Риму, переказував післяцями, — але Рим уперто мовчав, бо листи Мефодієві пере-

хоплювано, та й в самому Римі порядки не були нормальними... І старий архієпископ—Мефодію було тоді десь понад 50 років—мусів катуватися в нелюдських умовах тяжкої в'язниці.

Дійсно, безмірно трагічна картина: закований в кайдани, принижений та забутий, чевріє сивий перший архієпископ слов'янський в тіснім монастирськiм ув'язненні, чевріє й конає, безсилий хоч чимсь боронитися проти знущання ворогів, що його постійно оточували й пильно стерегли... Певне, багато гірких дум передумав Мефодій за час свого довгого ув'язнення, і певне ще сильніше скріпився у своїх переконаннях в правдивості й необхідності для слов'ян Богослуження народньою мовою. Так глибоко вірив він в цю величну ідею любого брата свого, в ту ідею, що в її обороні передчасно поклав Костянтин і життя своє. І тепер він мав би може зрадити цій ідеї й пристати самому на триязичну ересь? Перестати правити Служби Божі живою мовою? Ні, Мефодій ще так виразно пам'ятав слова передсмертної молитви брата свого: «Господи, Боже мій, вигуби триязичную ересь!» Пам'ятав він і передсмертне прохання Костянтинове до нього— не сміти ради вигід цьогосвітних «кидати науки своєї», як каже ЖК⁷. Терпіння та муки дійсно змушують слабих до зради своїм переконанням, але людей сильної волі вони тільки ще більше зміцнюють на дусі¹...

У цей час відбулася зміна на папському престолі: слабовільного Адріана II замінив з 14 грудня 872 р. (був папою аж по 15 грудня 882 року) енергійний та невтомний Іоан VIII, тонкий дипломат та впертий практик; перед тим він 20 років був архідіяконом в Римі, і певне знав особисто обох св. братів, Костянтина та Мефодія. От цей папа енергійно взявся визволяти Мефодія з в'язниці.

Іоан VIII не любив німців і був все по стороні королів франконських. Видно, неканоничний суд над Мефодієм та його безправне ув'язнення зачепили тепер папську амбіцію й розлютили Іоана VIII. Чутливий дипломат, він відразу побачив, як справа цього неоправданого ув'язнення

1. Яка б то була вдячна тема для наших поетів—змалювати настрий Мефодія у в'язниці!..

може пошкодити йому не тільки в очах слов'ян, але і в самій Візантії, де певне знали про ув'язнення свого післанця Мефодія.

А на Моравії дуже скоро трапилися важливі події, яких німці ніяк не чекали. Засівши Святополк на престолі зрадженого дядька свого, переконався відразу, що німці йому не приятелі. Він бачив, що нарід прагне до самостійности, і косим оком поглядає на його німецькі залицяння; це привело князя до скорого опам'ятання, і поставило його на ту саму дорогу, що нею ціле життя своє йшов і Ростислав. Тепер Святополк об'єднав Моравію, бо до неї він прилучив і свою Нитрянщину. Але німецькі намісники, Енгельскальк та Вільгельм, пильним оком сторожили Святополка, і скоро підмітили його самостійницькі наміри. Вони донесли про це Карломанові, а той негайно покликав князя до себе на суд весною в 871 р. Суд був короткий: Святополка замкнули до в'язниці, а там його чекала доля зрадженого Ростислава...

Та не скорився вільнолюбний моравський нарід на таку сваволю. Бачив він, що німці ув'язнили вже двох їхніх князів, ув'язнили й старого їхнього архієпископа,— і завзято повстав проти ворогів. На чолі повстання став священник чернець Словомир, родич арештованих князів і певне учень св. братів. Повстання відразу приняло великі розміри й охопило цілу Моравію; німців скрізь почали дошкульно бити.

Щоби вирвати у повстанців гасло, за яке вони билися, Карломан випускає Святополка на волю, щедро обдарувавши його та перепросивши за арештування, а також посилає його на чолі великого німецького війська проти повстанців. Святополк охоче приймає пропозицію, і з військом йде на Моравію, а там тихо дає знати, чого саме він прийшов. Так дійшов Святополк аж до Велеграду, столиці Моравії, а там став на чолі моравського війська, і несподівано сильно вдарив на німців. Більша частина німецького війська була перебита.. Моравія знову стала незалежною, а нарід вибачив Святополкові його нелюдський вчинок супроти Ростислава.

Святополк добре знав, що німці попильнують зараз же відмстити йому за цю «зраду», а тому почав горячково готуватися до нової війни. Для цього він закликає до себе на спілку чехів, а щоби союз став тіснішим, оженився в осени 871 р. з Людомирою, сестрою чеського князя Боривоя (як молода їхала до Моравії, на неї напав єпископ вюрцбургський Арнт, з своїм військом, і молоду спасли від нього тільки хитрістю). На другий рік, в 872 р. два величезних війська напали на Святополка: одне, під проводом архієпископа майнцького, напало на чехів і дуже їх побило; друге військо, під проводом самого Карломана, на Моразію, але Святополк витовк його до ноги... А в 873-м році, не чекаючи нового нападу німецького, Святополк з великим військом сміливо перейшов Дунай — і страшно сплюндрував Баварію; німці скрізь з жахом утікали, а Святополк усе палив та руйнував на своїм шляху, мстячи німцям за такі самі розрухи його рідного краю... Побачивши Людовик Німецький, що війну програно остаточно, став просити Святополка помиритися.

Такий настав політичний стан Моравії в той час, як Мефодія морено в швабській тюрмі. Як бачимо, положення це голосно наказувало папі Іоану VIII заступитися за невинного в'язня; не виключене, що й сам провідник моравських повстанців, священник Словомир не забув також про ув'язненого моравського архієпископа, і нагадував про це Святополкові, а може давав знати й до Риму. Справа болгарська так само змушувала Іоана VIII заступатися за Мефодія: папа енергійно домагався від Візантії передачі йому болгарської церкви, але приклад з Мефодієм голосно говорив, як Рим боронить слов'янських ієрархів, коли вони лишаються православними. Ось через усе це папа Іоан VIII змушений був боронити Мефодія не з якоїсь прихильності до нього, а тільки боронячи свої права на Мораво-паннонську єпархію та з політичних тодішніх мотивів.

Маємо декільки офіційних листів папи Іоана VIII, в яких досить докладно висвітлюється вся справа ув'язнення Мефодія. Листи ці знайдено тільки в 1879 р. в Бри-

танським музеї¹, а до того часу про суд над Мефодієм було дуже мало відомостей. Для розсліду всієї цієї справи папа Іоанн призначив свого легата, єпископа Анконського Павла, якого він послав в Германію до короля Людовика Німецького та в Баварію до архієпископа зальцбургського. Єп. Павлу дано писану Інструкцію, що саме він має говорити в тих місцях, куди його посилали. Королю Людовику єп. Павел повинен був з'ясувати всі права римського престолу на Паннонську єпархію,—це як відповідь на зальцбургський Меморандум баварського єпископату; певне, єпископат цей скаржився й королю Людовику на висвячення Мефодія. Так само папа енергійно боронить свої права на Паннонію і в своїх листах до Людовика Німецького та до його сина Карломана, короля Баварського. Цьому останньому папа писав в р. 873-м: „Єпископство паннонське ми знову вернули собі, і знову відновили, тому брат наш Мефодій, котрого поставив апостольський престол на архієпископа цієї провінції, нехай вільно виконує по давньому звичаю всі єпископські обов'язки“.²

До 1879 р. відомий був лише короткий уривок з Інструкції єп. Павлу—оборона римських прав на Паннонію; але новознайдена Інструкція має в собі ще й те, що мав сказати Павел єпископам баварським (цього уривка давніше пильно заховували від учених): „Я післаний до вас—так мав говорити єп. Павел баварському єпископату—зовсім не для того, щоби сперечатися за єпархію, а для того, щоби вернути на кафедру того, кого ви силою відігнали від неї от уже три роки. Дійсно, по церковних канонах єпископа не можна судити перш, як буде він введений на свій стіл, і як прослужить пів року. А коли Адальвін і Германрих (єп. пассавський) будуть вимагати суду над нашим єпископом Мефодієм, скажи їм: Ви без каноничного приговору осудили єпископа, котрого післав апостольський престол, кинули його до в'язниці, *били по щоках*, заборонивши священне служення, і три роки тримали його далеко від кафедри, не вважаючи на його прохання до

1. Докладно про ці новознайдені документи розповідаю в своїй книжці про Костянтина й Мефодія, ст. 45—47, тут і відповідна література.

2. Усі відповідні документи подаю тут і далі в перекладі з латинської мови. Про ці документи див в моїй книжці ст. 45—47.

апостольського престолу, які він посилав за ці три роки. Ви самі недостойні явитися на суд, від якого ви різними способами ухиляєтеся, а тепер ще прикидаєтесь, ніби шукаєте справедливости, але все поза апостольським трибуналом. Мене прислано сюди для того, щоби заборонити вам священне служення на такий саме довгий час, на скільки ви позбавили служення високодостойного мужа, і щоби дати йому змогу спокійно користати єпископськими правами стільки часу, скільки ви позбавили його єпископства. А коли ви маєте щось проти нього, приходьте з ним до апостольського престолу: тих і других буде вислухано, тим і другим даний буде приговор. Так повинно бути, коли судова справа йде поміж архієпископами, — в такім випадкові не подобає, щоби їхню справу судив хто інший, а не патріярх“. До цього Інструкція додає, що єп. Павел повинен був разом з Мефодієм відправитися до кн. Святополка, не зважаючи на слова єпископів, якби вони говорили, ніби те зробити незручно через військові події.

Крім цієї Інструкції, папа Іоан VIII написав ще суворі листи до єпископату баварського. В листі до архієпископа зальцбургського Адальвина папа виставляє його головним винуватцем переслідувань Мефодія, і вимагає, щоби він особисто повернув Мефодія до його архієпископської гідности.

Більш суворо пише папа суфрагану Адальвина, єпископу пассавському Германриху: «Уважаємо, — для оплакання злоби твоєї не хватило б і джерела сліз, як у пророка Єремїї. Своєю лютою жорстокістю ти випередив злобу — не кажу єпископа, але й кожного мирянина, навіть тирана; ти був подібний до дикого звіря, коли брата й єпископа нашого *Мефодія катував тюремними муками, держав його серед зими, під дощем, під голим небом*, відняв у нього управління церквою, йому довіреною, і до того ошалів, що коли Мефодія приведено на собор єпископів, *ти кинувся на нього з батоєм*, тільки інші спинили тебе... Чи ж то єпископське поступовання? Іменем Бога Всемогучого та св. апостолів Петра й Павла, і владою нашою, позбавляємо тебе права виконувати таїнства, і забороняємо священне служення. А коли ти не явишся на відповідь до Риму з цим достойним єпископом Павлом

і з святішим братом нашим Мефодієм, то будеш покараний відповідно до твоїх провин'.

А другому суфраганові Адальвина, єпископу фрейзингенському Ганнону папа писав: „Твоє нахабство та сваволя вищі не тільки за хмари, але й за саме небо. Ти захопив собі владу апостольського престолу; ти, немов патріярх якийсь, дозволив собі судити архієпископа, а що важніше — захопив собі владу над братом своїм, архієпископом Мефодієм, легатом апостольського престолу, а при тому поступав як тиран, і зовсім не згідно з канонами; а тим усім ти образив апостольський престол. А коли Мефодій просив, згідно з святими канонами, прибути на суд св. апостольського престолу, ти йому того не дозволив, але, нарадившись з своїми учасниками та прихильниками, ти виніс йому ніби приговор, яким позбавив його священного служення, і *вкинув до тюрми*. Мало того, — називаючи себе слугою св. Петра, що боронить його насліддя в Германії, ти не тільки не сповістив нас про страждання, які терпів Мефодій у в'язниці, *закутий у кайдани*, твій брат і єпископ, легат нашого престолу, вища опіка про котрий належить нам; а коли наші запитували тебе в Римі про Мефодія, ти брехливо запевняв, ніби зовсім не знаєш його, а між тим власне ти й є винувник, підмовник та творець усіх його страждань. Через усе оце повинен ти негайно явитися до Риму, а коли ні, то по вересні будеш відлучений від церкви, аж поки не явишся з покорою“.

Як бачимо, пана Іоан VIII дуже енергійно взявся за визволення Мефодія. Про ці заходи папи знає й ЖМ⁹, де читаємо: „Дойшло до папи і він дізнався (про ув'язнення Мефодія); папа післав клятву на них (єпископів баварських), щоби не правили Мші чи то Служби всі королівські єпископи, аж доки його (Мефодія) держать. І тому відпустили його“.

Листи папські були написані десь перед місяцем травнем 873 року, хоч року в листах ніде не проставлено; кажу перед травнем, бо архієпископ зальцбургський Адальвін помер 14 травня 873 року. Треба думати, що скоро по цих листах, десь в кінці 873 р., але можливо, що й на початку 874 р., Мефодій був звільнений з в'язниці і пущений на волю. ЖМ¹⁰ сповіщає, що Мефодій висидів у в'язниці

„полътретья лѣта“, цеб-то два і пів року, — це час самого ув'язнення, бо папські листи твердять, що Мефодій був позбавлений волі три роки,—це час і суду над ним, а суд цей міг тягнутися довший час. Звільнили з тюрми може й через енергійне заступництво князя Святополка, чого певне домагався від князя священник Словомир.

Можна допускати, що звільнення Мефодія з тюрми наступило вже в 874 році, коли становище Моравії зовсім зміцніло. Розбиті німці ще в 873 р. спішно просили Святополка помиритися. Святополк погодився, і вже в 874 р. відбувся в травні чи в червні з'їзд в Форхгеймі (Foraheim, замок в Баварії, над річкою Радницею, що втікає до річки Могани), де й складено мирову, яку хотів собі Святополк. Посланцем Святополковим на цій з'їзді був якийсь священник Іоан з Венеції. Слідом за мораванами пішли й слов'яне полабські: вони повстали й перебили німців, а самі піддалися під Моравію: ось тому північний кордон моравський перейшов тепер аж до самого Марбургу; Чехія так само увійшла в ближчий стосунок з Моравією. Так з кінця 873 р. відродилася знову, а в 874 р. на сеймі в Форхгеймі була признана Велико-Моравська Держава. Через таку політичну міць Моравії баварський єпископат змушений був (може по Форхгеймській умові 874 р.) відпустити Мефодія. Архієпископ моравський, по трохлітніх стражданнях в швабській тюрмі, був пущений на волю.

ЖМ¹⁰ розповідає нам, що всі ці несправедливі судді над Мефодієм, чотирі єпископи баварські, зазнали кари Божої за свій нелюдський вчинок: „Вони не збулися суду св. Петра: з них чотирі єпископи померли“. Дійсно, знаємо, що судді Мефодієві повмірали в часі 873—875 р.: архієпископ зальцбургський Адальвін помер 14 травня 873 р. (а по Бильбасову II. 99—21 квітня 873 р.) еп. пасавський Германрих—2 січня 874 р. (по Бильбасову II. 99—ніби 26 грудня 874 р.), еп. Фрейзингенський Ганнон—9 жовтня 875 р. Хто був четвертий суддя, не знаємо; Бильбасов II. 99 припускає, що то був Латфрид, єпископ сабонійський з зальцбургської провінції, що помер в 875 р.; Воронов¹ думає, ніби то міг бути може Емерих, еп. регенсбургський.

1. „Труды Кіев. Дух. Акад.“ 1881 р. т. II ст. 409.

З інших джерел про ув'язнення Мефодія знає тільки Життя св. Наума (писане мовою грецькою), але розповідає про це в розд. 4-5 зовсім легендарно. Мефодія ніби арештовано разом з його учнями (ця звістка про арешт і учнів Мефодія може бути правдивою) в землі Аламанів, і по жорстоких муках кинено до в'язниці, але трапився землетрус, кайдани з ув'язнених спали, двері в'язниці відчинилися—і вони вільно пішли собі далі, тішучися, що сподобились постраждати за Духа Святого, як апостоли за расп'ятого Господа'. Автор Життя Наума сплутав тут арешт Мефодія з арештом його учнів в 886 році зараз по смерті Мефодія († 6 квітня 885 р.).

